

PROSLOV PROF. DR. JAROSLAVA PELIKÁNA

při udělení čestného doktorátu

Univerzity Karlovy v Praze

V říjnu loňského roku udělila Univerzita Karlova v Praze na návrh Evangelické teologické fakulty čestné doktoráty dr. Viktoru Fischlovi a prof. Jaroslavu Pelikánovi. Prostřednictvím proslovu druhého z nich přinášíme našim čtenářům zajímavý pohled na základní orientaci jeho životního díla, které je u nás přes svou významnost mimo úzký okruh odborníků málo známé.

Vaše Magnificence! Spectabiles! Vážení hosté! Milí kolegové!

Srdečně Vám děkuji za tuto ohromnou čest, doktorát honoris causa Karlovy Univerzity v Praze. Tímto se konečně splnil můj sen už od mladých let, který se nestal realitou následkem druhé světové války.

Rodina Pelikánova měla své sídlo v Holíči, nedaleko Hodonína, rodiště T. G. Masaryka. Proto rád cituji jako svoje Masarykova slova: „Byl jsem svým původem a svými tradicemi Slovák.“¹ Dovolte mi teda prosím, aby som Vám dnes odpoludnia hovoril po slovensky.

Spomínam dnes obzvlášť na svojich rodičov. Můj nebohý otec miloval Prahu najviac zo všetkých miest na svete a bola to moja matka, ktorá vzbudila a pestovala v mojom srdci nádej stať sa doktorom tejto vznešenej univerzity - ale dizertáciou a skúškami, nie takto sola gratia. Tiež som veľmi rád, že mohla prísť so mnou moja milá manželka Sylvia, lebo bez nej by som nebol mohol docieľiť svoje životné dielo, za ktoré ste mňa ozdobili týmto skvelým talárom a zlatou reťazou.

Bol som požiadaný pánom dekanom „o krátky projev při promoci, který by se týkal Vašeho díla.“ Prítomní kolegovia, ktorí to dielo poznajú, budú vedieť, prečo hovoriť o mojom diele mi musí pripomenúť dielo môjho najdôležitejšieho vedeckého predka, Adolfa von Harnacka. Harnackovo veľkolepé vedecké dielo, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, vyšlo v troch hrubých zväzkoch. Moja história, *The Christian Tradition: A History of the Development of Doctrine*, vyžadovala päť zväzkov, ale tenších. Prvý zväzok vyšiel v roku 1971 a bez zvláštneho plánu sa stalo, že posledný zväzok vyšiel v roku 1989, práve sto rokov po publikácii Harnackovho

¹ T. G. Masaryk, *Světová revoluce za války a ve válce* (Praha 1925), str. 33, 123, 263–4.

prvého zväzku. Hovorí o mojom diele znamená hovoriť zároveň o diele Harnackovom.²

1. Najchýrnejšia historická teória Harnackova je akiste myšlienka „hellenizácie kresťanstva.“³ Už na dvadsiatej strane diela definoval: „Das Dogma ist in seiner Konzeption und in seinem Aufbau ein Werk des griechischen Geistes auf dem Boden des Evangeliums.“⁴ A preto využil „hellenizáciu“ ako „výkladný princíp“ histórie dogiem.⁵ Napriek vplyvu tejto myšlienky na počiatky môjho vedeckého vývoja, na príklad v mojej prvej knihe *From Luther to Kierkegaard* z roka 1950 (najmä keď som tam písal o problémoch pojmu „theologia naturalis“),⁶ moja dospelejšia perspektíva sa základne premenila. Tá premena je viditeľná v mnohých mojich knihách, ale hádam najjasnejšie v mojich Gifford Lectures na Aberdeenskej univerzite v rokoch 1992–93.⁷ Lebo ja nepovažujem vývoj kresťanskej tradície a jej „hellenizáciu“ za zradu prvotnej apoštolskej viery, ale za docielenie dospelosti.

2. Šesť rokov pred svojou smrťou Harnack priznal, hádam ostrejšie než predtým, svoj radikálny postoj k Starému zákonu: „Das Alte Testament im zweiten Jahrhundert zu verwerfen, war ein Fehler, den die grosse Kirche mit Recht abgelehnt hat; es im 16. Jahrhundert beizubehalten, war ein Schicksaal, dem sich die Reformation noch nicht zu entziehen vermochte; es aber seit dem 19. Jahrhundert als kanonische Urkunde im Protestantismus noch zu konservieren, ist die Folge einer religiösen und kirchlichen Lähmung.“⁸ Ja som ale opačne zdôraznil v každom zväzku otázku Prvého Izraela a výklad Starého zákona, a v tom súvisе aj alegóriu, čo témy, bez ktorých nemožno rozumieť a vykladať kresťanské učenie nielen v prvom, ale v žiadnom storočí.⁹ A vo viacerých knihách som rozoberal otázku

² V týchto nasledujúcich bodoch som prevzal, ale aj prepracoval čiastku prednášky venovanej r. 1997 pamiatke otca Juraja Florovského, „The Predicament of the Christian Historian,“ *Reflexions* (Princeton 1998), str. 26–47.

³ Walther Karl Erich Glawe, *Die Hellenisierung des Christentums in der Geschichte der Theologie von Luther bis auf die Gegenwart* (Berlin 1912).

⁴ Adolf von Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte I* (5. vyd., Leipzig 1931), str. 20.

⁵ Alloys Grillmeier, „Hellenisierung-Judaisierung des Christentums als Deuteprinzipien der Geschichte des kirchlichen Dogmas,“ *Scholastik* 33 (1958), 321–55, 528–58.

⁶ Jaroslav Pelikan, *From Luther to Kierkegaard: A Study in the History of Theology* (Saint Louis 1950), str. 24–48.

⁷ Jaroslav Pelikan, *Christianity and Classical Culture: the Metamorphosis of Natural Theology in the Christian Encounter with Hellenism* (New Haven 1993), str. 3.

⁸ Adolf von Harnack, *Marcion: Das Evangelium vom fremden Gott* (1924, 2. vyd. Leipzig 1960), str. 217.

rozchodu medzi izraelskou prvou zmluvou a kresťanskou druhou zmluvou, a v tom súvisе zodpovednosť kresťanov za tragickú históriu dvadsiateho storočia.¹⁰

3. Takéto zdôraznenie Starého zákona a alegórie vyžadovalo, aby som sa snažil, aj keď som nezanedbal filozofické vplyvy, o veľa viac než Harnack v každej dobe nájsť tie biblické verše a slová, a tú hermeneutickú metódu, ktoré tvorili základ učenia. Napríklad som vykladal debaty o osobe Kristovej pred Chalcedonským snemom v r. 451 aj po tomže ekumenickom koncile nie hlavne na základe konkurencie medzi Antiochiou a Alexandriou, alebo medzi starým Rímom a novým Rímom – Carihradom, ale na základe biblickej témy, ktorou tieto rôzne christologické alternatívy vykladali dvojaké posolstvo o Kristovi, v Atanáziusovom výraze DIPLOUN KÉ-RYGMÁ.¹¹ A preto som študoval zanedbanú prvú polovicu Augustínovho diela o Trojici, hlavne aby som tam skúmal počiatky osudného západného theologumenona o Duchu Svätom, takzvaného „filioque,“ ale zároveň aby som mohol vynájsť jeho využitie „kanonického pravidla (canonica regula)“ cirkevného vyznania o Kristovi, kategórie „způsob Boží“ a „způsob služebníka“ z druhej kapitoly epištoly k Filipenským.¹²

4. Adolf von Harnack, ktorý raz priznal, že „nemal anténu“ pre teológiu Karla Bartha,¹³ tiež jednoducho nemal anténu pre pravoslávie. A preto si mohol dovoliť tento úsudok o pravoslávnej bohoslužbe, menovite o ikonách: „Nichts ist trauriger zu sehen als diese Umwandlung der christlichen Religion aus einem Gottesdienst im Geist und in der Wahrheit (J 4,23) zu einem Gottesdienst der Zeichen, Formeln und Idole!... Um diese Art von Religion aufzulösen, hat sich Jesus Christus ans Kreuz schlagen lassen.“¹⁴ Ale pre mňa, už od začiatku v prvom zväzku, obširnejšie v druhom zväzku

⁹ Jaroslav Pelikan, *The Christian Tradition: A History of the Development of Doctrine*, I-V (Chicago 1971–1989), I/12–27; II/200–215; III/242–55; V/111–113, 191–2, 292–3, 334–5.

¹⁰ Jaroslav Pelikan, *Jesus Through the Centuries* (New Haven 1985), str. 20; Foreword to *Portrait of the Elder Brother: Jews and Judaism in Protestant Teaching Materials*, by Gerald S. Strober (New York 1972); „Hebraica Veritas,“ Jeremy Cohen, ed., *From Witness to Witchcraft: Jews and Judaism in Medieval Christian Thought* (Wiesbaden 1996), str. 10–28.

¹¹ J. Pelikán, *The Christian Tradition*, I/243–56.

¹² Ep 2,5–11; Augustín *De trinitate* I.vii.14; J. Pelikan, „Canonica regula: The Trinitarian Hermeneutics of Augustine,“ *Collectanea Augustiniana, I, Augustine: „Second Founder of the Faith,“* ed. Joseph C. Schnaubel a Frederick Van Fleteren (New York 1974), str. 229.

¹³ Agnes von Zahn-Harnack, Adolf von Harnack (2. vyd. Berlin 1951), str. 416.

¹⁴ Adolf von Harnack, *Das Wesen des Christentums* (4. vyd. Leipzig 1900), str. 148.

titulovanom „The Spirit of Eastern Christendom“ (1974), ktorý môj nebohý kolega otec Ján Meyendorff menoval „the most comprehensive history of ideas in the Christian East“,¹⁵ ale aj v ostatných zväzkoch, pravoslávie sa stalo splnomocnenou čiastkou histórie. Pre tú príčinu nebolo žiadnym prekvapením, keď som našiel „domov mŕj“ v pravoslávnej cirkvi „de iure.“ ponevác som už bol za toľko rokov pravoslávny „de facto“: „Werde, was du bist!“

5. V prílohe na konci prvého zväzku svojho *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, už v prvom vydaní a až do posledného vydania, Harnack napísal nasledovné temer neveriteľné vety: „Dass das Christentum auch hier eine Ausnahme bildet. . . Die Geschichte des Dogmas der ersten drei Jahrhunderte spiegelt sich weder in der Liturgie, soweit wir sie kennen, noch ist diese eine deutlich hervortretende Unterlage der Dogmatik.“¹⁶ Môj výklad teže histórie v prvom zväzku je o 180 stupňov inakší, lebo odpoveď prvých storočí na Harnackovu otázku o zväzku medzi Kristom a Bohom¹⁷ je na samom prvom mieste odpoveď cirkevnej liturgie, a len potom odpoveď vedeckej teológie a oficiálnych dogiem, takže historickým a nie len teologickým pravidlom bolo, že modlitba a bohoslužba tvoria základ viery a učenia, „lex orandi et credendi.“ Taktiež môj výklad histórie učenia o prítomnosti tela a krvi Ježiša Krista v sviatosti svätej eucharistie: Východná liturgia svätého Jána Zlatoústa využíva slovo METABALLEIN, „premení“, a to stačilo; ale na Západe, a o mnoho storočí pozdejšie, nastala latinská formula „transsubstantiatio“, ako filozoficko-teologický výklad liturgického vyznania.¹⁸

6. Podtitul mojej histórie je: „A History of the Development of Doctrine,“ výraz, ktorý mi daroval John Henry Newman svojou monografiou z r. 1845: *An Essay on the Development of Christian Doctrine*. Dva latinské citáty tvoria epigraf celého diela: Harnackov epitaf „Veni creator spiritus“ a Newmanov címer „Cor ad cor loquitur“ a sám titul zneje „Kresťanská tradícia.“ Newmanovo hlboké paradoxon svedčí, že učenie cirkvi „changed in order

¹⁵ John Meyendorff, *Byzantine Theology: Historical Trends and Doctrinal Themes* (New York 1974), str. 229.

¹⁶ Adolf von Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte I* (5. vyd. Tübingen 1931), 806–8.

¹⁷ „Ist das Göttliche, das auf Erden erschienen ist und die Menschen mit Gott wieder vereinigt hat, identisch mit dem höchsten Göttlichen, das Himmel und Erde regiert, oder ist es ein Halbgöttliches?“ Adolf Harnack, *[Grundriss der] Dogmengeschichte* (5. vyd. Tübingen 1905), str. 192.

¹⁸ J. Pelikan, *The Christian Tradition*, I/166–71; II/133–45; III/74–80, 184–204, 268–9.

to remain the same.¹⁹ Adolf Harnack venoval svoje dielo histórii dogmat o Trojici a o osobe Kristovej; jeho študent a môj profesor Wilhelm Pauck bol odborníkom histórie protestantskej teológie, menovite teológie Lutherovej a protestantskej teológie 19. storočia od Schleiermачera. Ale prvá veta v prvom zväzku mojej „piatidílky“ zneje: „What the church of Jesus Christ believes, teaches, and confesses on the basis of the word of God: this is Christian doctrine.“ Kresťanské učenie a nie len úradné legálne dogmy – ale zároveň nie teologickí virtuózi, ale liturgický chór!

Na stene mojej pracovne visí fotografia Adolfa von Harnacka a vedľa nej visí fotografia vynikajúceho pravoslávneho vedca Juraja Vasiljeviča Florovského, ktorý sa stal mojím PATER PNEUMATIKOS. Aj to ma spája s Prahou, lebo po ruskej revolúcii Florovský emigroval najprv do Bulharska a potom sem do Prahy, koncom roka 1921. Svoju bohatú osobnú ruskú knižnicu mu dal k dispozícii prezident Masaryk, ktorého si Florovský vždycky pripomínal s povďačnosťou.²⁰ Jeho skúmania počas týchto pražských rokov boli základom jeho najvýznamnejšej knihy, „Puti ruskovo bogoslovja,“ ktorá vyšla v Paríži v roku 1937. (Florovského brat Antonín sa stal profesorom tu na Univerzite Karlovej.)

Kedykoľvek sa ma niekto pýta na zmysel dejín kresťanskej tradície, alebo keď sa niekto pýta na tému môjho vlastného života a diela, moja odpoveď na obidve otázky je rovnaká: Goetheho slová „To, čo máš ako dedičstvo, prijmi ako úlohu, lebo len tak sa to stane tvojím. Was du ererbt von deinen Vätern hast, erwirb es, um es zu besitzen!“²¹

(25. října 1999)

---

¹⁹ J. H. Newman, *An Essay on the Development of Christian Doctrine* (1845), 1.1, ed. J. M. Cameron (New York 1974), str. 100.

²⁰ Andrew Blaine, „A Sketch of the Life of George Florovsky,“ *Georges Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman* (Crestwood, NY, 1993), str. 40–47.

²¹ J. W. Goethe, *Faust*, riadky 682–3.